

Max Engman

Suureen Itään

Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa

Sisältö ja näyteluku

Sisältö

Esipuhe	9
Kirjoittajan alkusanat	10
Johdanto	11
Lainsäädäntö ja lähteet	15
Suurvalta-ajan siirtolaisuus ja Inkerin suomalainen väestö	23
Muuttoliike Venäjälle 1703–1917	37
Koulutusta Venäjää varten	47
Upseereita ja virkamiehiä	63
Insinöörejä ja muuta teknistä henkilökuntaa	95
Pappeja ja opettajia	113
Sairaanhoitohenkilökuntaa.	125
Maanmittareita, agronomeja ja lennätinvirkailijoita	135
Oppineita ja taiteilijoita.	141
Merenkulkijoita.	153
Sotamiehiä.	161
Värvättyjä työntekijöitä.	169
Suomalaisia Pietarissa	179
Muutto Suomesta Pietariin vuoteen 1917	187
Suomalaiset Pietarin yhteiskuntarakenteissa	201
Elämä ja identiteetti suurkaupungissa	235
Pietarin kuvernementti.	265

Itä-Karjala	283
Muurmannin rannikko	299
Euroopan Venäjän muut osat	317
Siperia	331
Tyynenmeren venäläiset rannikot	353
Neuvostoliitto ja sen jälkeinen aika	387
Aasia.	407
Lähetysaarnajia	409
Merimiehiä	413
Kiina	414
Japani	417
Lähi-Itä	418
Muu Aasia	424
Siirtolaisuus Itään	427
Viitteet	433
Lähdeluettelo	476
Lyhenteet	497
Henkilöhakemisto	499

Siperia

■ On jo vanhastaan tunnettua, että Siperia on maa, jonneka ikäänkuin johonkuhun suureen säiliöön kaikki siveellinen lika ja mädännys tuon äärettömän laivan valtakunnan kaikista osista kootaan ja täällä löytää tavallisen rauhallisen ja häiritsemättömän tyyssijan. Ja kun ajattelee, että täällä löytyy kaupunkejakin, joidenka asukkaista joka viides, jopa joka kolmaskin henkilö on jostakin rikoksesta tänne lähetetty, niin saattaa jo sinnepäin arvata millaista siveellistä ilmaa täällä ylimalkaan hengitetään.

Pastori P. A. Eriksson 1898

Siperian monet kasvot

Venäjän-siirtolaisuudessa muutto Siperiaan on ainutlaatuinen poikkeustapaus. Muuttoa valtavan Venäjän valtakunnan muihin osiin leimasi muuttajien pyrkimys löytää paremmat toimeentulomahdollisuudet kuin kotipaikkakunnalla, mutta muutot Siperiaan olivat osa Suomen rangaistusjärjestelmää. Huolimatta Siperian maineesta

sinne hakeutui suomalaisia myös vapaaehtoisesti ja uransa puitteissa.

Suomen ja Siperian väliset yhteydet aloittivat Kaarle XII:n armeijan sotavangit. Poltavan taistelun jälkeen vietiin noin 1500 vankia, joista 800 oli upseereita ja monet Suomesta kotoisin, eri paikkakunnille Siperiaan aina Kamtšatkaan saakka. Ensimmäiset saapuivat Tobolskiin elokuussa 1711 ja jäivät sinne vuonna 1721 solmittuun rauhaan saakka. Vankien keskuudessa virisi pietistinen herätys, ja Tobolskiin perustettiin vuonna 1714 koulu ja sairaala. Koulun tarkastaja oli myös kelloseppänä työskentelevä sotilaspastori Gabriel Lauraeus Porin rykmentistä. Tultuaan kotiin yli kaksikymmentä vuotta kestäneeltä sotaretkeltään hän toimi kirkkoherana Loimaalla ja professorina Turussa.¹

Toisenlaista kontaktia edustivat papin ja tiedemiehen Erik Laxmanin tutkimusmatkat Siperiaan 1700-luvulla. Hänen jälkeensä sinne lähtivät useat luonnontieteilijät tutkimusretkille, mm. maantieteilijä J. G. Granö 1900-luvun alussa. Niin sanottu suuri Urjantšain-retki v. 1917 edusti 14 osanottajineen yritystä sijoittaa sotasuhdanteiden ylijäämä malminetsintään. Tarkoitusta varten perustettu Mineraalikomppania ei koskaan tuottanut voittoa. Tuloksia, joskin toisenlaisia, tuottivat kuitenkin humanistien tutkimusmatkat, joiden tarkoituksena oli selvittää Suomen kansan alkuperä. Ensimmäisenä lähtivät A. J. Sjögren ja M. A. Castrén. Matkoja on pidetty Suomen historian suurimpana humanistisena tutkimushankkeena. Pelkästään Suomalais-ugrilainen Seura lähetti 30 vuoden aikana matkaan 41 stipendiaattia. Kaikki eivät matkustelleet Siperiassa, mutta monet tekivät niin ja ulottivat matkansa jopa kauemmas itään ja etelään.² Näiden tilapäisten vierailijoiden lisäksi Siperiassa oli myös harvalukuinen kiinteä suomalaisväestö.

Taulukko 42. Suomen- ja ruotsinkielisiä sekä Suomessa syntyneitä Siperiassa 1897

Kuvernementti tai piiri	Suomen kielisiä	Ruotsinkielisiä	Suomessa syntyneitä
Tobolsk	1057	71	235
Tomsk	136	86	304
Jenisei	421	37	155
Irkutsk	63	20	56
Zabaikal	211	40	259
Jakutia	118	3	8
Yhteensä	2006	257	1017

Lähde: Juntunen, *Suomalaisten karkottaminen*, s. 134.

Huom. Rannikkoalueet (Amur, Primorsk, Sahalin) käsitellään seuraavassa luvussa.

Yhtenäisiä tietoja löytyy vain vuoden 1897 väestönlaskennasta (taulukko 42).

Suomen alamaisia koskevilla tiedoilla on vähäinen arvo, koska karkotetut menettivät alamaisuutensa. Tiedot ovat varmasti puutteellisia, sillä pienten kieliryhmien tunnistaminen Siperiassa tuskin oli helppoa; terminologia tuotti huolia suomalaisen pastorillekin:

*Asianosaiset Siperiassa eivät tavallisesti tee eroa virolaisten, latvialaisten ja suomalaisten välillä, vaan kutsuvat heitä kaikkia yhteisellä nimellä "tšuhontzi" ... Kun tšukäläiset tšuhontzit kuitenkin ovat saaneet huonon maineen ja heitä pelätään, meikäläiset ilmoittavat, etenkin yksin ollessaan, olevansa "svedskejä". Sanaa "finski" tuskin tunnetaan Siperiassa.*³

Puolet suomenkielisistä ja suuri osa ruotsinkielisistä asui vuonna 1897 Tobolskin kuvernementissa. Kaikkiaan suomenkieliset, inkeriläiset mukaan lukien, ja Suomessa syntyneet muodostivat häviävän pienen osan Siperian väestöstä eli 0,44 ja 0,21 o/oo. Yli promillen osuus oli vain

Sahalinilla. Niissä piireissä, joissa oli suomalaisia siirtokuntia (Tarassa, Tšukalinskissä ja Minusinskissä) heidän osuutensa oli 2–3 o/oo väestöstä. Monet olivat vaeltavia käsityöläisiä.⁴

Vuonna 1912 kirkkoherra Granö arvioi kiinteän suomalaisasutuksen Länsi-Siperiassa käsittävän runsaat kaksituhatta henkeä. Venäjän kylissä vaeltavien käsityöläisten ja työläisten määrän hän arvioi vain 200–300:ksi.⁵

Siperiaan karkottaminen

Karkotukset olivat tavallisia maissa, joilla oli valtamerentakaisia siirtomaita. Venäjällä karkotukset Siperiaan alkoivat 1500-luvulla, mutta lisääntyivät vuodesta 1753, jolloin kuolemanrangaistus poistettiin muista kuin poliittisista rikoksista ja rikollisia alettiin karkottaa tehdas- ja kaivostyöhön Siperiaan. Karkotukset organisoitiin uudelleen v. 1822, jolloin tavoitteeksi asetettiin Siperian asuttaminen. Törkeistä rikoksista elinkautiseen vankeuteen tuomitut rikolliset sijoitettiin pakkotyöhön kaivoksiin ja tehtaisiin. Lievemmistä rikoksista tuomitut sijoitettiin – rangaistuksesta ja aiemmasta ammatista riippuen – tehdas- tai tietoihin, käsityöhön tai toisen palvelukseen. Suurimman ryhmän muodostivat lievistä rikoksista ja irtolaisuudesta tuomitut, jotka karkotettiin Siperiaan uudisasukkaiksi. Tässä ryhmässä oli myös uppiskaisia ja epäsosiaalisia maaorjia, joista kartanonomistaja tai kyläkommuuni halusi päästä eroon.⁶

1600-luvulla karkotettiin Ruotsin valtakunnasta rikollisia Inkeriin ja Uuteen Ruotsiin, mutta kun Suomi v. 1809 yhdistettiin Venäjään, karkotus oli olemassa vain poliittisten rikosten rangaistusmuotona. Rikoslain uudistamissuunnitelmat, ennen

kaikkea kuolemanrangaistusten määrän vähentäminen, sodanjälkeiset vaikeat olot vankiloissa sekä yleistä turvallisuutta uhkaavat karkaukset ajankohtaistivat Porvooon valtiopäivillä kysymyksen Siperiaan karkottamisesta. Aatelisto ja talonpoikaisääty katsoivat kuitenkin karkotusten olevan lainvastaisia, minkä vuoksi ehdotus raukesi.⁷ Vuosina 1809–1825 julistettiin 62 kuolemantuomiota, joista 45 pantiin toimeen. Keskustelu karkotuksista kuitenkin jatkui, ja uusi kenraalikuvernööri A.A. Zakrevski hankki v. 1826 keisarilta luvan karkottaa vankeja Suomesta Siperiaan. Tämä oli osa Zakrevskin pyrkimystä uudistaa Suomen vankilaloja; karkotuksia pidettiin keisarin armahdusoikeuden soveluksena.⁸

Julistuksessa painotettiin keisarin vakaumusta ja keisarikunnan lakeja perusteluina sille, että keisari jatkossa aikoi käyttää armahdusoikeuttaan sen sijaan että vahvistaisi törkeistä rikoksista tuomittujen kuolemantuomiot, poikkeuksena kuitenkin ne rikokset, jotka uhkasivat ”Valtakunnan rauhaa, Valtaistuimen turvallisuutta ja Majesteetin koskemattomuutta”. Kuolemanrangaistuksen tavoite ja elinkautisen vankeuden tarpeellinen porrastus voitaisiin saavuttaa, jos ”törkeämmät rikolliset kuolemanrangaistuksen sovittamiseksi lähetettäisiin valtakunnan Uralin vuoriston takaisiin kuvernementteihin”. Julistuksessa todettiin edelleen, että karkotetut ”jäljellä olevan elinaikansa ovat pois suljetut porvarillisesta yhteiskunnasta, johon he aikaisemmin ovat kuuluneet, ja sen vuoksi isänmaassaan menettävät kaikki kansalaisoikeudet mitä avioliittoon, perintöön tai muuhun tulee”. Rikollisia siis ei ainoastaan karkotettu fyysisesti, vaan heidät erotettiin myös yhteiskunnasta, johon he olivat kuuluneet. Keskustelu karkotuksista oli aikaisemmin koskenut elinkautiseen rangaistuk-

seen tuomittuja vankeja ylipäättään, mutta julistus rajasi rangaistuksen koskemaan kuolemaantuomittuja.⁹

Kysymyksen naisten karkottamisesta keisari otti esille kaksikymmentä vuotta myöhemmin saatuaan armahdusanomuksia Lappeenrannan kehruhuoneen tuomituilta. Tietyn epäröinnin jälkeen senaatti oli valmis karkottamaan kuolemanrangaistuksesta armahdettuja naisia, jälleen keisarin armahdusoikeuden sovelluksena. Naisia ei kuitenkaan tulisi sijoittaa kaivoksiin työhön, vaan heitä tuli ”käyttää Siperiassa olevien kruunun tehtaiden työntekijöinä”.¹⁰

Naisten karkottamiskysymyksen yhteydessä senaatti vastusti karkotusjärjestelmän laajentamista, mutta asia tuli uuteen valoon, kun yli sata nais- ja miesvankia anoi pääsyä uudisasukkaiksi Siperiaan. Tällaisen karkotusjärjestelmän väljentämisen vuoksi karkotus Siperiaan menetti jotta-kin pelotevaikutuksestaan; osa vangeista alkoi tietoisesti pyrkiä Siperiaan välttyäkseen pitkistä linnarangaistuksista.¹¹

Vuosisadan puolivälissä alettiin karkotuksia arvostella. J. V. Snellman suositteli ”rikollisten asuttamista maan rajojen sisäpuolella”; he voisivat yhtä hyvin viljellä Suomen kuin Siperian erämaita, sillä maassa oli niin vähän pinta-alaa viljeltynä, että se ”monta vuotta voisi palvella karkotuspaikkana Euroopan kaikille rikollisille”. Tammikuun valiokunta oli v. 1862 yksimielisesti sillä kannalla, että karkotusrangaistuksesta tulisi luopua, ennen kaikkea vankeinhoidollisista syistä. Rangaistus oli menettänyt vaikutuksensa, kun monet vangit olivat karanneet ja palanneet kotimaahan ja kun oli alettu pitää Siperiaa houkuttelevampana kuin kotimaata. Arvostelua herätti sekin, etteivät karkotetut olleet kotimaan viranomaisten käskyvallan alaisia.¹²

Julkisuudessa arvosteltiin myös sitä, että valtio liian helposti antoi rikollisten

muuttaa rangaistuksensa karkotukseksi. Kohtuuttomana pidettiin toisaalta myös, että muutaman vuoden kuritushuonerangaistukseen tuomittuja houkuteltiin anomaan elinikäistä karkotusta, sillä se merkitsi rangaistuksen huomattavaa tiukentamista. Moskovon superintendentin mukaan karkotus kotoa ja tietoisuus siitä, että oli oman kansansa hylkäämä, ei johtanut parannukseen, vaan teki päinvastoin karkotetut kaksin verroin alttiiksi vaarallisille vaikutuksille.¹³

Osa karkotetuista oli toista mieltä. Muuan Tomskin kuvernementtiin karkotettu katsoi, että oli parempi olla uudisasukas kuin ”maata suomalaisessa vankilassa hapanemassa”. Turkulainen Ernfrid Plathan, *Åbo Underrättelserin* mukaan ”porvarillisessa mielessä kuollut maanmies”, sanoi ettei hän halunnut houkutellessa muita rikollisia anomaan karkotusta mutta että hän viihtyi melko hyvin. Hänet oli karkotettu muutamaa Kakolan vankilassa vietetyn vuoden jälkeen, hän työskenteli Tomskissa kirjansitojan kisällinä ja nautti yleistä arvostusta.¹⁴

1870- ja 1880-luvulla karkotusjärjestelmä alkoi herättää arvostelua myös Venäjällä, etenkin Siperiassa, jossa lukuisat karkotetut lisäsivät rikollisuutta. Vuonna 1886 ehdotettiin, että karkotuksia olisi rajoitettava voimakkaasti ja että karkotetut tulisi keskittää Sahalinille. Suomen senaatti katsoi v. 1887, että karkotukset uudisasukkaiksi voitaisiin lopettaa välittömästi, kuten myös tapahtui. Keisari päätti seuraavana vuonna, että vuosien 1826 ja 1848 julistukset kumottaisiin ja että armahdetut vangit sijoitettaisiin elinikäiseen pakkotyöhön Suomen vankiloihin.¹⁵

Nikolai II:n valtaantulo v. 1894 merkitsi helpotuksia, sillä vähintään kymmenen vuotta moitteettomasti eläneet karkotetut saivat palata; vain osa käytti kuitenkaan mahdollisuutta hyväkseen:

*S...monen olot ovat täällä jo siksi vakaantuneet, että Siperia heille on ja pysyy uutena kotimaana, toiset taas siinä tilassa että käynti Suomessa ainaseksi jää heille paljaaksi hurskaaksi toivomukseksi.*¹⁶

Valtiopäivät anoivat vuonna 1909, että kaikki karkotetut armahdettaisiin ja että heidän sallittaisiin palata Suomeen kruunun kustannuksella. Senaatti viittasi erilaisiin käytännön ongelmiin, karkotettujen ikään ja todennäköisiin sopeutumisvaikeuksiin kotimaassa. Keisari hylkäsi ehdotuksen v. 1914.¹⁷

Karkotettuja

Karkotettujen kokonaismäärä oli 3 321, joista 462 oli naisia (14 %), mutta määräkset jakoivat heidät kolmeen kategoriaan:

1. Kuolemaantuomitut, mutta armahdetut rikolliset, jotka lähetettiin ”pakkotyöhön Siperian kaivoksiin ja tehtaisiin”. Näissä tapauksissa kuolemanrangaistus muutettiin karkotukseksi. Tähän ryhmään kuului 899 (27 %) karkotetuista, joista 93 oli naisia.
2. Elinkautiseen tai lyhyempiaikaiseen kuritushuonerangaistukseen tuomitut rikolliset, jotka tehtyään pakkotyötä Suomessa pitemmän tai lyhyemmän ajan anomuksesta olivat saaneet anteeksi loput rangaistuksestaan ja sen sijaan lähetetty uudisasukkaiksi Siperiaan. Heidän kohdallaan karkotus ei siis ollut rangaistus, vaan armahdus. Ryhmään kuului 1312 karkotettua (40 %), joista 111 oli naisia.
3. Irtolaisuudesta (aiemmin laillisen suojeluksen puuttumisesta) määräajaksi ojennuslaitokseen sijoitetut henkilöt, jotka anomuksesta oli siirretty Siperi-

aan uudisasukkaiksi. Tätä järjestelmää on sanottu uudisasukaskarkotukseksi, ja ryhmään kuuluvien kohdalla ei varsinaisesti ollut kyse sen paremmin rikoksesta kuin rangaistuksestakaan, vaan karkotus oli eräänlainen vapaaehtoinen muutto, johon valtio myötävaikutti. Ryhmään kuului 1110 karkotettua (33 %), joista 258 oli naisia.¹⁸

Vain vajaa kolmannes karkotetuista siis lähetettiin pakkotyöhön ja runsaat kaksi kolmannesta uudisasukkaiksi. Kuolemaantuomittujen kokonaismäärä vuosina 1826–1888 oli 1694, mutta heistä vain puolet karkotettiin; valinta tehtiin vankeinhoitoviranomaisten lausunnon ja lääkärintarkastuksen perusteella.

Karkotukset helpottivat vankiloiden ahautta, mutta lähes puolet kuolemanrangaistukselta säästyneistä joutui kuitenkin kärsimään elinkautisen rangaistuksensa kotimaan vankeinhoitolaitoksissa. Keskimäärin karkotettiin 14–15 henkeä vuodessa; huippu ajoittui v:n 1826 jälkeisiin vuosiin; vuosisadan keskivaiheilla oli tiettyä kasvua Pohjanmaan puukkojunkkarikauden myötä. Tämä selittää myös, miksi kolmasosa kuolemaantuomituista karkotetuista tuli Vaasan läänistä, mutta vain viidesosa kaikista karkotetuista (taulukko 43).

Suurin osa karkotetuista kuului alempiin kansanluokkiin; miehistä kaksi kolmasosaa oli renkejä tai itsellisiä. Melkein kaikki miehet oli tuomittu murhasta tai taposta, mutta ryhmässä oli myös kuusi vääröntäjää, kirkonpolttaja ja sotilaskarkuri. Karkotuksia edelsi tapauksittainen harkinta; nimismies Neiglickin Salmin kapinassa v. 1831 murhaneista 13 syyllisintä karkotettiin Siperiaan. Naisista suurin osa oli pii-koja, jotka oli tuomittu lapsenmurhasta.¹⁹

Suomessa karkotetut kerättiin Viipuriin, mistä heidät kuljetettiin Pietariin ja luovu-

tettiin Venäjän viranomaisille. Heidän päänsä ajettiin puoliksi kaljuksi karkaamisen vaikeuttamiseksi, ja sen jälkeen alkoi heidän yli 7 000 virstan pituinen matkansa kahleissa Nertsinskiin. Ensimmäisinä vuosina koko matka tehtiin jalan, jolloin kesti yli vuoden ennen kuin karkotetut pääsivät määränpäähensä. Myöhemmin osa matkasta tehtiin junalla ja jokiproomulla, mikä lyhensi matkustusaikaa pariksi kuukaudeksi.²⁰

Elinkautiseen pakkotyöhön tuomittujen rangaistusaika oli 20 vuotta; tänä aikana työ helpottui asteittain. Rangaistusajan päätyttyä vangit saivat asettua asumaan laitoksen ulkopuolelle, mutta he olivat edelleen poliisin valvonnassa. Vuodesta 1845 he voivat rangaistusajan päätyttyä ryhtyä uudisasukkaiksi. Vuonna 1852 Irkutskin divisioonansaarnaaja laski Itä-Siperiassa olevan yli 70 suomalaista pakkotyöläistä (47 suomen- ja 23 ruotsinkielistä) 19 paikkakunnalla. Useimmat vangit työskentelivät hopea- ja lyijykaivoksissa etenkin Nertsinskissä, myöhemmin kullanhuuhtomoissa ja suolankeitämöissä. Naiset työskentelivät tekstiilitehtaissa. Kuljetuksen aikaiset olot ja olot Siperiassa olivat niin vaikeita, että karkotus useimmille merkitsi hidasta kuolemanrangaistusta. Karanneet vangit voitiin sijoittaa vielä kauemmas itään. Eräs kullanhuuhtomoista karannut helsinkiläinen karkotettiin kuudeksi vuodeksi töihin kivihiililouhokseen Sahalinille.²¹

Anomuksesta Siperiaan lähetettyjen vankien joukossa oli enemmistö lounaisista lääneistä. Irtolaisten karkotus huipentui 1850-luvulla, jolloin lainsäädäntö, nälkävuodet ja kaskiviljelyn kriisi Itä-Suomessa lisäsivät irtolaisten määrää. Monilla ei ollut toimeentulomahdollisuuksia ja joutuivat siksi – ilman että olisivat syyllistyneet mihinkään rikokseen – oleskelemaan pitkiä aikoja ojennus- ja työlaitoksissa. Heille

Taulukko 43. Suomesta Siperiaan karkotetut lääneittäin

Lääni	Miehiä	Naisia	Yhteensä	%
Turun ja Porin	525	110	635	21,8
Uudenmaan	438	37	475	16,3
Hämeen	310	65	375	12,9
Viipurin	268	35	303	10,4
Mikkelin	129	37	166	5,7
Kuopion	160	48	208	7,1
Vaasan	491	44	535	18,4
Oulun	167	48	215	7,4
Yhteensä	2 488	424	2 912	100,0
Ei tietoa	371	38	409	
Yhteensä	2 859	462	3 321	

Lähde: Juntunen, Suomalaisten karkottaminen, s. 49–55.

A FINNISH MURDERER IN TRAVELLING IRONS.

Suomalainen murhaaja raudoissa. Henry Landsdell, *Through Siberia I* (1882). – *Helsingin yliopiston kirjasto.*

Turkkipukuinen mies on luultavasti pastori P.A. Eriksson Omskin asuntonsa portilla. 1890-luku. – *Museovirasto*.

vien vuosikymmenien aikana Suomesta lähetettiin useita kertoja katekismuksia ja hengellisiä kirjoja, mutta vasta v. 1863 perustettiin Siperiassa toimivan suomalaisen papin virka. Pappi ja katekeetta sijoitettiin Verhne Suetukin siirtokuntaan Itä-Siperiaan; papin tuli huolehtia myös muista Jenisein kuvernementin luterilaisista. Hänet nimitti senaatti ja hän lähetti raportteja senaatille, mutta oli muutoin Moskovan konsistorin alainen. Ensimmäinen pappi Herman Roschier toimi vuosina 1864–1879.

Roschier'n kauden jälkeen keskusteltiin siitä, tulisiko papinvirka lakkauttaa vai tulisiko pappi sijoittaa toiselle paikkakunnalle, esimerkiksi Vladivostokiin. Moskovan superintendentti teki tarkastusmatkan v. 1880 ja ehdotti, että ellei voitaisi nimittää kahta pappia, niin pappi tulisi sijoittaa Länsi-Siperiaan, missä useimmat suomalaiset

asuivat. ”Suomalaisten Siperiassa olevien vankien ja uudisasukkaiden pappi” sijoitettiin Omskiin, ja hänen tuli vieraillla Länsi- ja Itä-Siperian suomalaisten luona aina Verhne Suetukiin saakka, joka edelleen oli katekeetan sijoituspaikka.²⁵ Pappina toimivat Johannes Granö vuosina 1885–1891 ja 1901–1912 sekä P. A. Eriksson 1892–1900 ja Paavo Granö 1913–1918. Katekeetan toimen ansiosta Verhne Suetukissa toimi koulu vuodesta 1863; muissa siirtokunnissa koulu perustettiin vasta myöhemmin.

Suomi tuki siirtokuntia paitsi lähettämällä ja palkkaamalla papin ja katekeetan myös siten, että senaatti eri aikoina antoi avustusta uskonnolliseen kirjallisuuteen, kouluihin ja sosiaalisiin tarkoituksiin. Karkotettujen asia puhutteli myös Suomen kansaa, joka lahjoitti varoja useassa ke-

Johannes Granö (1850–1913) toimi Siperian suomalaisten pappina 1885–1891 ja 1902–1913. — *Museovirasto*.

räyksessä samantapaisia tarpeita varten. NNKY ja Sortavalan evankelinen yhdistys vastasivat Om-siirtokunnan diakonissan ja myöhemmin sairaanhoitajan palkasta.

Siirtokunnat

Suomalaiset karkotetut, sekä pakkotyöstä vapautetut että uudisasukkaat, levittäytyivät valtavalle alueelle. Pastori Roschier totesi v. 1878 Verhne Suetukista:

Siirtokunnan perustamisesta tähän päivään lukien tänne saapuneista 541 hengestä asuu tätä nykyä täällä enää viisitoista perhettä. Muista on 142 henkeä tiettävästi kuollut, 20 on täällä tehdyistä rikoksista uudestaan karkotettu vielä kaukaisemille seuduille, 80 on jälkiä jättämättä kadonnut ja muut, lähes 300, hankkivat toimeentu-

lonsa kullanhuuhtomoissa ja tehtaissa tai kuljeskelevat paikasta toiseen etsien työtä, tai ainakin ovat etsivinänsä sellaista, mutta itse asiassa etsivät useimmiten tilaisuutta päästä varastamaan tai kerjäämään sekä ylipäättään jatkamaan vaelteluaan ja toimetonta elämäntapaansa. Yllä mainituista 80:stä, joiden lopullisesta kohtalosta ei ole tarkkaa tietoa, suurin osa on epäilemättä menehtynyt metsiin tai tapettu ja muutta mutkitta kaivettu maahan jouduttuaan verkseltään kiinni varkaudesta tai muusta rikoksesta.²⁶

Kerrottiin, että monen karkotetun siteet siirtokuntiin olivat löyhät; he saattoivat olla kirjoilla jossakin siirtokunnassa mutta viettää vaeltelevaa elämää. Vuonna 1880 laskettiin enemmistön karkotetuista (651 860:stä) elävän siirtokuntien ulkopuolella. Noin puolet Siperian suomenkielisestä väestöstä eli vuosisadan vaihteen tienoilla siirtokunnissa, mutta enemmistö oli inkeriläisiä; suurin osa karkotetuista eli siirtokuntien ulkopuolella. Pastori Eriksson arvioi v. 1893, että ”diasporassa” eli ”241 tunnettua ja ehkä yhtä monta tuntematonta vaeltelevaa suomalaista karkotettua”.²⁷

1840-luvulla tri Carl Sederholm, Moskovan konsistorin jäsen, ehdotti, että luterilaiset sielunhoidon helpottamiseksi keskittäisiin siirtokuntiin kansallisuuden mukaan. Ehdotus johti v. 1845 päätökseen, jonka mukaan lieviin rikoksiin syyllistyneet luterilaiset sijoitettaisiin Tobolskin kuvernementin Ryžkovan siirtokuntaan, kun taas vakaviin rikoksiin syyllistyneet lähetettäisiin Jenisein kuvernementin Minusinskin piiriin. Ryžkovalaisia lukuun ottamatta muualle Siperiaan karkotetut saivat oikeuden muuttaa Minusinskin piiriin.²⁸

Aikaa myöten syntyi siirtokuntia, joissa asui suurin osa suomalaisista. Superintendentti Jürgenssen kokosi vuonna 1880 ti-

lastotietoja, joiden mukaan Siperiassa, Vladivostokin piiriä lukuun ottamatta, oli 6 275 luterilaista. Heistä 1209 oli saksalaisia, 1812 latvialaisia, 1683 virolaisia, 773 Inkerin suomalaisia ja 798 Suomen suomalaisia (taulukko 44). Eräät suomalaiset asuivat kaupungeissa, enemmälti vain Tomskissa (28), missä Granö vuonna 1886 piti jumalanpalveluksen 15–20 suomalaiselle ja löysi kaupungin kolmesta vankilasta lisäksi n. 50 luterilaista, joista 20 Suomesta.²⁹

Yli-intendentti huomautti, miten vaikeaa uudisasukkaiden oli asettua maanviljelijöiksi. He saapuivat rahattomina, ja heidän oli siksi oltava muiden palveluksessa saadakseen kokoon tarvittavat varat, mutta se oli vaikeaa ja vaati ”siveellistä luonteenlujuutta, jota ei useinkaan löydy rikollisten asuttaman siirtokunnan ympäristöstä”. Hajallaan olevat ja vaeltavat menettivät vähitellen ”kansalliset erityispiirteensä ja sulautuvat sekä tapojensa että elintapansa puolesta, joskus myös uskontunnustukseltaan, ympäristöön”.³⁰ Suomalaisväestö väheni assimilaation kautta, mutta suomalaiset eivät välttämättä sulautuneet venäläisiin, kuten Eriksson kirjoitti vuonna 1898:

❧ Ei ole epäilemistä siitä, etteivät suomalaiset pikemmin sulaa virolaisiin kuin venäläisiin, ja etenkin siellä missä tämä kumpikin kansallisuus, kuten W. Suetukissa ja Ryskovassa ja osaksi Om-siirtolassakin asuu yhdessä. Ja tämä tapahtuu enimmäkseen juuri avioliittojen kautta. Suurin osa tänne lähtevistä suomalaisista ovat naimattomia miehiä, ja ainoastaan hyvin harvat ovat naineita sekä perhekkäitä. Noin kahdenkymmenen elikkä kolmenkymmenen v[u]oden kuluttua ovat useimmat heistä jonne menneet tuonelan tuvillle tai hävinneet tietämättömiin, ja ne harvat jotka silloin vielä ovat jällellä, ovat kaikki mitä läheisemmäs-

Taulukko 44. Inkeriläisiä ja suomalaisia luterilaisia Siperian maaseudulla 1880 ja 1900

Piiri	Suomalaisia Inkeristä		Suomalaisia Suomesta	
	1880	1900	1880	1900
<i>Tobolsk-Omsk</i>				
Om	140	184	119	446
Ryžkova	159	166	38	124
Pudene	140	204	4	18
Bojarka	131	97	2	2
Muut siirtok. / hajallaan	-	-	168	60
<i>Tomsk-Barnaul</i>	-	21	50	167
<i>Verhne Suetuk</i>	66	125	333	384
<i>lrkutsk</i>				
Rangaistuslaitokset	135	..	44	..
Yhteensä	771	797	758	1 201

Lähde: Superintendentti August Jürgenssenin kertomus, KD 525/39 1881 (myös Hbl 10.11.1882 B) ja KirkT KD 70/328 1900, KA.

Huom. Omskin-Tobolskin muissa siirtokunnissa oli 1880 149 vastasaapunutta suomalaista Kamyšin volostissa 250 virstaa Omskista. Tiedot v:lta 1880 käsittävät todelliset asukkaat; kirjoittautuneita oli enemmän. Omissa ja Ryžkovassa kirjoittautuneiden luterilaisten kokonaismäärä oli kaksi kertaa niin suuri kuin siellä asuvien.

*sä sukulaisuudessa virolaisten kanssa ja omaavat täydellisesti heidän kielensäkin kuten W. Suetukissa kaikki nuoret suomalaiset yhtä puhtaasti puhuvat vironkieltä kuin omaa äidin kieltänsäkin.*³¹

Suomalaisten assimilaatio johtui osittain naisalijäämästä: ”Kaikille naimahaluisille naisille on Siperia oikein luvattu maa”.³² Kehitystä nopeutti se, että alueelle alkoi tulla satoja vapaita virolaisia uudisasukkaita. Heti vuosisadanvaihteen jälkeen siirtokuntien suomalaisväestö nousi 1354 henkeen, mutta heistä oli vain 192 (14 %) Suomesta karkotettuja (taulukko 45). Vain Verhne Suetukissa jälkimmäiset muodostivat merkittävän osan suomalaisista (39 %).

Etupäässä siirtokuntien suomalaiset asukkaat olivat inkeriläisiä tai suomalais-inkeriläistä sekaväestöä; Suomesta tulleiden osuus väheni jatkuvasti.³³

Ryžkovan siirtokunnan olivat perustaneet paroni Ungern-Sternbergin inkeriläiset maaorjat, jotka 1802 karkotettiin Siperiaan niskoittelun takia. Siirtokunnasta tuli eräänlainen kantasiirtokunta, mistä ihmisiä muutti pois, etenkin vuoden 1846 tuhoisan tulipalon jälkeen, perustaakseen uusia siirtokuntia. Vuonna 1827 muutti kahdeksan ja vuonna 1833 kaksitoista perhettä pois maapulan vuoksi ja perusti Makarjevan ja Makarovan sivusiirtokunnat. Ryžkova oli tärkeä toisen sukupolven suomalaisille, koska Suomesta karkotetut miehet usein menivät naimisiin inkeriläisten naisten kanssa. Siirtokunta oli ensimmäinen, jolla oli oma pappi. Palon jälkeen alettiin keskittää luterilaisia kylään vuoden 1845 asetuksen mukaisesti, mikä johti latvialaisten, virolaisten ja saksalaisten muuttoon alueelle. Ensimmäiset Suomesta karkotetut sijoitettiin siirtokuntaan v. 1848. Vuonna 1862 siirtokunnassa asui 1653 luterilaista, joista karkotettuja 299 (222 miestä ja 77 naista). Siirtokunnan talous rakentui karjanhoidon ja vointuotannon varaan, kun taas pellonviljely ei ollut kovinkaan tärkeä. Siirtokunnalla oli oma kirkko ja koulu. Vuonna 1880 kylään oli kirjoittautunut n. 400 suomalaista. Vuonna 1890 suomea puhuvien määrä (mukaan lukien läheisten venäläisten kylien ja Bojarkan suomea puhuvat) nousi n. 450:een. Vuonna 1902 siirtokunnassa oli yhteensä 1185 asukasta, joista 235 oli suomalaisia (taulukko 45). Suurimman ryhmän muodostivat latvialaiset.³⁴

Pastori Eriksson katsoi suomalaisten muodostavan kylän köyhimmän kerroksen, koska he olivat saapuneet täysin rahattomina. Kylässä oli jo ennen suomalaisten saapumista kirkko, joka sittemmin korjattiin,

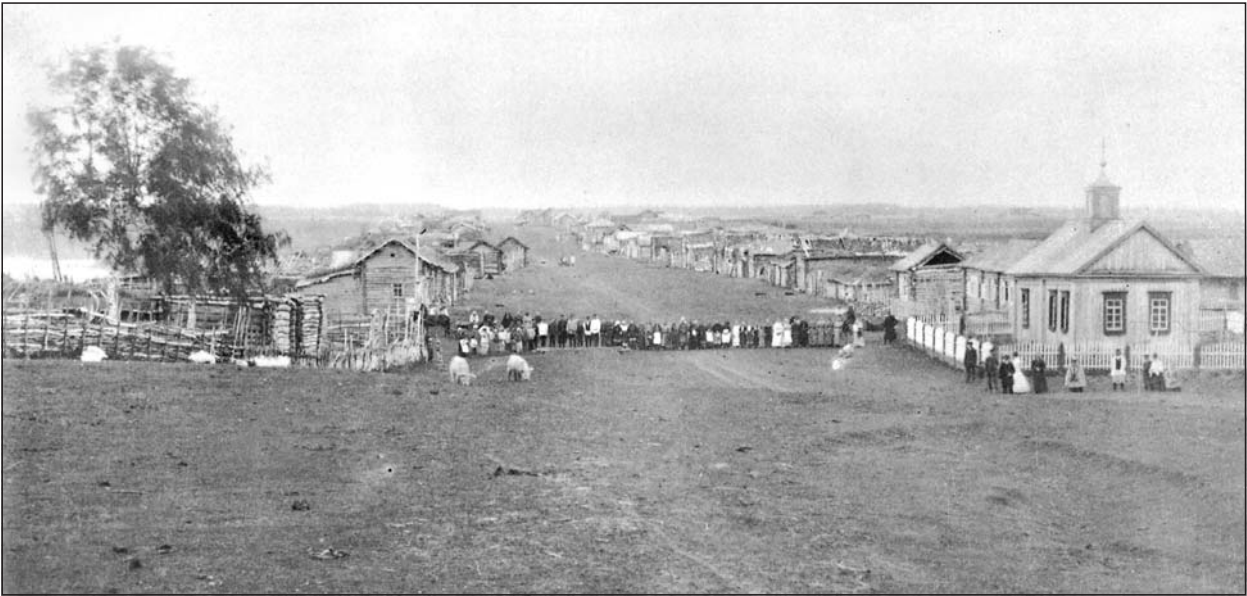
Taulukko 45. Suomalaisia Siperian siirtokunnissa 1902–1903

	Miehiä	Naisia	Yht.	Suomesta karkotettuja
Ryžkova	127	108	235	12
Bugene	158	192	350	10
Bojarka	32	25	57	2
Om	171	148	319	30
Verhne Suetuk	205	152	357	138
Aštšegul	21	15	36	-
Yhteensä	714	640	1 354	192

Lähde: J. G. Granö, 'Siperian suomalaiset siirtolat', Fennia 22:4 (Helsinki 1905), s. 61-62.

mutta Erikssonin mukaan muuan toinen laitos näytteli suurempaa osaa kyläläisten elämässä: ”Kapakka on siperialaisen kaikki kaikessa, minkä vuoksi sellainen ei saa puuttua mistään kylästä, ja se on auki myös sunnuntaisin ja pyhäpäivisin, jopa pitkänäperjantainakin”. Vuonna 1889 perustettiin raittiusyhdistys Omin siirtokunnan raittiusyhdistyksen tytärseuraksi; siihen liittyi 40 jäsentä.³⁵

Bugenen siirtokunnan perusti v. 1848 parisenkymmentä ryžkovalaista perhettä. Siirtokunnan talous rakentui karjanhoidolle, ja se kukoisti, ehkä osittain sen vuoksi ettei sinne sijoitettu lainkaan rikollisia. Kylään asettuneet suomalaiset karkotetut olivat muuttaneet sinne muista siirtokunnista. Siirtokunta käsitti kolme kylää (Bugenen, Saimkan ja Orikovan). Sillä oli oma koulu ja pieni kirkko. Vuonna 1886 kylässä asui hieman yli 300 henkeä, joista useimmat olivat suomalaisia, sillä vain nelisenkymmentä puhui viroa. Vuonna 1890 Bugenen väestö koostui melkein pelkästään suomalaisista, 350–400 henkeä. Vuonna 1902 siirtokunnassa asui lähes 700 henkeä, joista 350 oli suomalaisia, useimmat inkeriläisiä; siirtokunnan toiseksi suurimpana ryhmänä olivat virolaiset. Asukkaiden

Helsingin kylä Om-joen varrella. 1890-luku. – *Museovirasto*.

ilmoitettiin vanhastaan harjoittavan salapoltoa.³⁶ Jenisein kuvernementin Aštšegulin siirtokunta syntyi 1880-luvulla Bugenesta tulleiden muuttajien toimesta; sittemmin tuli uusia muuttajia Bugenesta ja Omista. Myöhemmin siirtokunnan enemmistönä olivat kuitenkin muut luterilaiset kuin suomalaiset, ja osa näistä palasi Omiin; v. 1903 suomalaisten lukumäärä oli vain 36.³⁷

Bojarkan siirtokunnan perustivat niinkään vuoden 1846 palon jälkeen Ryžkovaasta muuttaneet inkeriläiset. Heidän taloutensa perustui myös karjanhoitoon. Suomalaiset, joista enin osa oli vapaita inkeriläisiä, olivat vähemmistönä, vain 52 henkeä v. 1902, ja heidän siveellinen tasonsa oli Granön mukaan alhainen. Vuonna 1893 Eriksson ilmoitti, että siirtokunta oli pääasiassa inkeriläinen; siihen kuului parisenkymmentä virolaista ja latvialaista sekä 95 suomea puhuvaa asukasta, joista vain kaksi karkotettua.³⁸

Kun Ryžkovan vähitellen kansoittivat eri kansallisuudet, mikä vaikeutti järjestyksen pitoa, perustettiin v. 1861 uusi siirtokunta Omin kaupungin lähelle. Sinne

muutti suuri osa Ryžkovan asukkaista v. 1862, mutta myös luterilaisia muualta. Eri kansallisuudet perustivat omia kyliä: Riian, Räävelin ja Narvan (Suomen kylän) ja Helsingforsin (Helsingin eli Ruotsin kylän). Väestö koostui aluksi pääosin karkotetuista rikollisista, Helsingissä melkein pelkästään Suomesta karkotetuista, ja rikollisuus oli suuri siirtokunnan ensimmäisinä vuosina. Virolaisen papin mukaan Omin siirtokunnassa oli vuonna 1864 yhteensä 800 asukasta, heistä 300 oli suomalaisia, joista 100 ruotsinkielisiä. Vuonna 1890 ilmoitettiin, että siirtokunnassa oli noin 800 suomalaista; monet tosin eivät asuneet siellä, vaan venäläisissä kylissä. Helsingin kylässä oli kirkko ja koulu. Siirtokuntaan kuului paljon viljavaa maata, ja sen talous rakentui pellonviljelylle, ennen kaikkea vehnän viljelylle, ja karjanhoidolle. Siirtokunta hyötyi siitä, että Siperian poikki johtavan rautatien Kolonija-asema sijoitettiin sen alueelle. Siirtokunnan 2 060 asukkaasta v. 1902 oli 319 suomalaista, joista 183 asui Helsingin kylässä.³⁹

Granö kirjoitti vuonna 1890: ”Pahamaineisempaa siirtokuntaa kuin Om ei

Verhne Suetukin kirkko Minusinskin piirikunnassa. Valokuva A.O. Heikel. – *Museovirasto*.

luultavasti koskaan ole ollut olemassa sen paremmin vanhassa kuin uudessa maailmassakaan”. Tappelut ja tapot olivat tavallisia, ja kyläläisten erikoisuutena olivat hevosparkaudet. Granön mielestä ei muuta voinut odottaakaan, kun neljän kansakunnan pahamaineisimmat varkaat koottiin yhteen. Suomesta karkotetut olivat melkein kaikki ”konnia ja roistoja”. Suojellakseen itseään ympäristössä asuvat venäläiset ottivat oikeuden omiin käsiinsä ja ajoivat suomalaisia takaa kuin villieläimiä. Pastorin ja hänen veljensä, inspehtori Anders Granön ponnistusten ansiosta kylä rauhoittui. Raitiusseura Aamunrusko, johon kuului vajaat 60 jäsentä, perustettiin v. 1888.⁴⁰

Pyrkimys keskittää suomalaiset Omin siirtokuntaan ei toteutunut, vaan he levisivät laajalti Tobolskin ja Tomskin kuvernementteihin, ”totisesti kuten kadotetut lampaat, joilla ei paimenta ole”. Siirtokunnassa oli 2 046 asukasta vuonna 1876, mutta heistä vain 565 asui siirtokunnassa; 650 oli

lähtenyt ansiotyöhön ja 831 oli karannut. Vain 120 henkeä elätti itsensä maanviljelijöinä, 932 eli tilapäistöillä ja loput olivat siis karanneet tai hävinneet. Monella ei ollut minkäänlaista kokemusta maanviljelyksestä, joten heidän oli pakko viettää vaeltelevaa elämää.⁴¹

Granö antoi vuonna 1889 laajentaa myös rukoushuoneena käytettyä vanhaa koulurakennusta siten, että se sai erilliset salit koulua ja rukoushuonetta varten. Tarkoituksena oli rakentaa uusi kirkko, ja senaatti myönsikin varat, mutta suunnitelmaa ei voitu toteuttaa maailmansodan vuoksi.

Jenisein kuvernementin Minusinskin piirin siirtokunta Verhne Suetuk syntyi seurausena vuoden 1845 päätöksestä keskittää karkotetut; vuonna 1847 yksi virolainen ja muutamat suomalaiset perheet muuttivat Ryzkovasta, ja heidän jälkeensä tuli muita luterilaisia. Ristiriitojen vuoksi vuonna 1858 muutti latvialaisia ja vuonna 1861 virolaisia vanhimmasta kylästä Alempaan ja

Ylempään Bulankaan, minkä jälkeen Verhne Suetukista tuli entistä enemmän puhtaasti suomalainen kylä. Superintendentti Cossmann ilmoitti vuonna 1861, että kolmeen siirtokuntaan oli kerääntynyt 600 henkeä vuoden 1857 jälkeen ja että suomalaisessa kylässä, joka sai ensimmäiset asukkaansa mainittuna vuotena, oli yli 40 taloa. Karkotettujen sijoittaminen vaikutti siirtokunnan siveelliseen tilaan. Siirtokunnassa miehet olivat suurena enemmistönä; naimisissa olevien asema oli parempi, kun taas naimattomien oli melkein pakko viettää vaeltelevaa, joskus jopa ryövärielämää. Roschier havaitsi tullessaan, että ”juopumus, warkaus, huuruus” olivat tavallisia; suomalaiset olivat tunnettuja varkauksistaan ja ispravnikka oli asettanut kylään useita vahtikasakoita.⁴²

Roschier kertoi, että hänen saapuessaan lokakuussa 1864 uudisasukkaiksi karkotettujen määrä oli 300-350, joista 40 oli naisia. Hänen tietämänsä mukaan karkotetut oli harvoin poikkeuksin sijoitettu Verhne Suetukiin. Vain 26 perhettä oli kuitenkin ”kunnollisesti” paikalleen asettuneita, kun taas loput vietti vaeltelevaa elämää ja teki töitä kullanhuuhtomoissa ja viinanpolttimoissa.⁴³ Katekeetta Lindholm antoi kymmenen vuotta myöhemmin samantapaisen kuvan; vain harvat karkotetuista pystyivät asettumaan maanviljelijöiksi – vain 25–30 kylän taloista kuului suomalaisille perheille, joista osa oli sekaperheitä, ja muut n. 75 taloa kuuluivat virolaisille. Osa suomalaisista polttivat potaskaa tai kerjäsivät, osa työskenteli tammikuusta lokakuuhun kullanhuuhtomoissa lähellä Kiinan rajaa ja vietti vain talvikuukaudet siirtokunnassa. He elivät ”erittäin kurjaa elämää, juopottelevat ja harjoittavat kaikenlaista haureutta” kotona ollessaan, niin ettei heillä ollut edes vaatteita, kun heidän piti palata kullanhuuhtomoihin.⁴⁴

Siirtokunnassa oli kirkko vuodesta 1863, mutta vuonna 1878 tulipalo tuhosi kirkon, koulun ja pastorin asunnon. Vuonna 1884 rakennettiin uusi koulutalo, ja katekeetta Lindholm alkoi kerätä varoja rukoushuonetta varten; se valmistui 1888, osittain Suomesta saatujen lahjoitusten turvin.

Siirtokuntaa leimasivat virolaisten kasvava muutto paikkakunnalle ja sen aiheuttamat ristiriidat: ”Virolaiset, jotka 1861 karkotettiin Werchne-Suetukista, alkoivat kuitenkin kohta pari vuotta sen jälkeen muuttaa sinne takaisin, ja viinan avulla heitä on soluttautunut sinne sellaisia määriä, että voitaneen sanoa heidän olevan siirtokunnan, ainakin sen vakinaisen asujaimiston, enemmistönä. Luonnollisena seurauksena tästä on, että he nykyään haluavat harjoittaa ylivaltaa mitä kylän asioihin tulee”.⁴⁵ Lindholm yritti v. 1890 selvittää väestön koostumuksen edellisestä vuote-⁴⁶

	Miehiä	Naisia	Yht.
Suomalaisia Suomesta	328	86	414
Suomalaisia Inkeristä	20	4	24
Suomalaisia Tobolskin kuvernementista	52	58	110
Latvialaisia Kuurinmaalta	7	4	11
Virolaisia Liivinmaalta ja Virosta	221	143	364
<i>Yhteensä</i>	628	295	923

Suomalaisten ja virolaisten ristiriidat kärjistyivät 1890-luvulla. Koulu jaettiin suomalaiseseen ja virolaiseen kouluun v. 1892. Virolainen pastori teki ilmoituksen katekeetta Pietari Toikasta konsistorille v. 1898, myöhemmin myös pastori Eriksonista. Granö arvosteli myös virolaisia, joiden asiamies I. M. Tisell v. 1903 anoi Bobrikovilta, että suomalainen papinvirka lakkautettaisiin, koska sitä ei enää tarvittu suomalaisten lukumäärän vähennyttyä ja koska papilla ei ollut alueellista maaseura-

Verhne Suetukin koulurakennus. Valok. A.O. Heikel. – Museovirasto.

kuntaa. Senaatti päätti, ettei muutoksia tehtäisi, mutta ristiriidat ajankohtaistuivat uudelleen maailmansodan aikana.⁴⁷

Siirtokunnat venäläistyivät aikaa myöten huomattavasti mitä kieleen, vaatetukseen ja tapoihin tulee, mutta kääntymiset ortodoksiseen uskoon olivat harvinaisia. Kielenä oli useimmiten jokin inkeriläinen murre, johon sekoitettiin viroa ja venäjää. Siirtokuntalaisten kansallistunne ei ollut kovinkaan voimakas, mutta he kunnioittivat Suomesta lähetettyä pappia. Tämän mielestä suomalaiset, etenkin Suomesta karkotetut, olivat ympäröivää venäläisväestöä korkeammalla sivistystasolla esim. mitä lukutaitoon tuli.⁴⁸

Muuttoliike sai aikaan hajanaisen asutuksen, jota Granö kuvasi v. 1912:

Tätä nykyä Venäjällä on viisi suomalaista siirtokuntaa, joita kutakin palvelee katekeetta, nimittäin Om, Ryžkova, Bojarka, Bugene ja Verhne-Suetuk. Näihin pääsiirtokuntiin kuuluu nykyään kyliä, jotka ovat syntyneet osan väestöstä muuttaessa pois vanhoista kylistä perustaakseen uusia

*kyliä. Siten Siperian suomalaiset asuvat kolmessatoista eri kylässä.*⁴⁹

Osa kylien välistä muuttoa oli siirtymistä eräänlaiselle eläkkeelle Granön Helsingin kylään perustamaan köyhäintaloon:

*Näistä on suuri osa asunut hajalla Siperiassa, mutta kun vanhuus ja köyhyys tulee, silloin kyytitään heitä Helsinkiin, jossa vaivasten talo on heidän viimeinen turvapaikkansa. Kun he tulevat sinne, ovat he tavallisesti sairaita ja suuri osa heistä kuoleekin pian.*⁵⁰

Suomalaisilla karkotetuilla, joista suurin osa oli rikollisia, oli kauan huono maine ja heitä inhottiin yleisesti; muuan maanmies piti heitä ”koko Siperian paatuneimpina roistoina, tuhopolttajina ja hevosvarkaina” ja totesi heidän olevan ”yleisesti pelättyjä koko Siperiassa raakuutensa vuoksi”.⁵¹ Kun karkotukset lopetettiin, väestö vakiintui ja siveellisyys parani; Eriksson totesi v. 1895, ettei kukaan suomalainen ollut sinä vuonna syyllistynyt vakaviin rikoksiin tai

joutunut vankilaan ja että pikkuvarkaudet olivat vähentyneet. Kun väestö vakiintui, entisistä roistoista tuli lainkuuliaisia, mutta vaikka pahimmat rikokset vähenivät, juoppoutta ja kortinpeluuta esiintyi edelleen.⁵²

Suuri osa suomalaisista asui hajallaan pakkotyöläisinä tai vaelteli paikasta toiseen; papit käyttivät näistä joskus nimitystä ”diaspora”. Roschier löysi pitkällä Itä-Siperian-matkallaan enimmäkseen suomalaiset pakkotyöläiset (41) Karasta, jonne pahimmat rikolliset sijoitettiin.⁵³

Karkotus Siperiaan oli elinikäinen, ja Suomessa Siperian kaukaisuutta pidettiin alun perin takeena siitä, että rangaistus olisi lopullinen ja yhteiskunta puhdistuisi pahantekijöistä. Käytännössä karkaamiset olivat ankarista rangaistuksista huolimatta tavallisia sekä kuljetusten että Siperiassa olon aikana. Kuljetusten aikana karkasi n. 15 % ja joistakin karkotuspaikoista yli puolet, vaikka harvat onnistuivat pääsemään takaisin Uralin yli. Tiedot suomalaisista karkureista ovat puutteelliset, mutta pakkotyöhön tuomituista noin viidesosa lienee karannut. Kaikista karkureista 29:n tiedetään varmasti päässeen takaisin Suomeen omin päin; kaikki paitsi yksi lähetettiin takaisin Siperiaan. Osa karkureista jäi kiinni Venäjällä ja lähetettiin Suomeen tunnistettaviksi. Eräiden karkureiden koti-ikävä paljasti: heidän arvioitiin olevan liian heikkoja Siperiaan lähetettäväksi, ja he saivat sen sijaan kärsiä elinkautisen rangaistuksensa Suomessa. Karkureiden joukossa oli useita tunnettuja rikollisia, mm. ”Pukkilan Jaska” ja murhaaja Matti Haapoja, joka useiden Siperiassa tekemiensä uusien murhien jälkeen palasi kotimaahan v. 1890; häntä ei lähetetty takaisin, koska karkotukset oli lopetettu, ja hän kuoli oman käden kautta Kakolan vankilassa v. 1895.⁵⁴

Eräs petolahtelainen puukkojunkkari karkasi kaksi kertaa Siperiasta saadakseen

tavata vaimonsa. Ensimmäisellä kerralla hän jäi kiinni Pietarissa, toisella Suomessa, mutta hän vannoi aikovansa karata uudelleen ”osoittaen sillä oikian pohjalaisen luonnetta”.⁵⁵ Eriksson tapasi erään karkurin:

*Jelanskissa tapaamieni 5 karkotetun joukossa oli yksi, joka ilman asianmukaista lupaa oli käynyt Suomessa ja siksi kuljetettu takaisin. Matkalla kotimaahan hän oli elänyt almuilla ja kertonut olevansa kotiin palaava merimies laivasta, joka oli haaksirikkoutunut – Tulassa, jonka hän siihen aikaan luuli sijaitsevan Mustanmeren rannalla. Tällä kertomuksellaan hän oli myös onnellisesti päässyt läpi.*⁵⁶

Nertšinskin piirissä Lindholm tapasi neljä suomalaista rangaistusvankia, vaikka ”suuri joukko” oli lähetetty Sahalinille. Karl Liljedahl (s. 1829 Närpiössä) oli sopeutumaton:

*Karkotettu Siperiaan v. 1857 Turusta rahanvääreennyksien takia, 18 vuoden pakkotyön jälkeen vapautettu ja lähetetty takaisin Werchne Suetukiin, missä asui 12 vuotta. Nyt jälleen lähetetty loppuelämäkseen Serentuihin pakkotyöhön murhattuaan vaimonsa. Meni uudelleen naimisiin saksalaisen 16-vuotiaan tytön kanssa, joka seurasi hänen mukanaan rangaistuspaikkakunnalle, mutta ei elä hänen kanssaan.*⁵⁷

Monet vangeista olivat enemmän tai vähemmän assimiloituneita, joku harva oli jopa varakas:

Stretingsissä tapasin Helsingin pitäjäästä olevan, v. 1829 Klenton rusthollissa syntyneen Karl Wulffin. Karkotettu murhan takia 35 vuotta sitten. Vaimo ja lapset jääneet Helsinkiin. On nyt naimisissa kreikattaren

Matti Unkurin talo Bugenessa. – P. Granö, 'Siperian suomalaiset', Kansanvalistusseuran kalenteri 1915, s. 130.

kanssa, elää hyvin, omistaa kaksi taloa. Hyvin kalustetut huoneet suurine seinäpeileineen ja öljyvärillä maalattuine tauluineen ym., sanoi palkkansa olevan 120 ruplaa kuukaudessa. On rakennusmestari höyrylaivatelakalla. Oli niin unohtanut äidinkielensä, että ei voinut sanoa ainoatakaan lausetta sekoittamatta puheeseen venäjää.⁵⁸

Matti Unkuri Ylihärmästä oli syyllistynyt tappoon ja karkotettu omasta pyynnöstään. Saapuessaan Bugeneen hän oli vähällä joutua kahden maanmiehen ryöstämäksi, mutta onnistui vähitellen ahkeruudella ja säästäväisesti eläen hankkimaan omat talot, viisi hevosta ja kymmenkunta lehmää sekä hyvän kodin: ”Parempi hän sanoi olevan asua täällä kuin Suomessa, ja kun hänellä

on kotinsa täällä, niin ei hän sanonut ikävöivänsäkään täältä. Ainoastaan vanhempiansa kaipasi hän.”⁵⁹

Poliittisista syistä karkotettuja

Suomalaisten karkotukset Siperiaan olivat rikollisille tarkoitettu rangaistus, mutta esim. puolalaisia karkotettiin suurelta osin poliittisista rikkomuksista. Kun rikollisten karkotukset oli lakkautettu, muutamat suomalaiset karkotettiin kuitenkin myös poliittisista syistä. Pietarinsuomalainen Putilovin tehtaiden työntekijä Oskar Engberg karkotettiin vuonna 1897 kolmeksi vuodeksi Siperiaan luvattoman poliittisen toiminnan takia. Hänet sijoitettiin Šušenskojen kylään Jenisein lähelle, samalle

paikkakunnalle kuin V. I. Uljanov, paremmin tunnettu Lenininä. Tämän mennessä naimisiin Nadežda Krupskajan kanssa Engberg piteli kruunua morsiamen päällä. Hieman synkkää vihkimistilaisuutta, joka oli ehtona sille että Krupskaja voisi muuttaa Leninin luo samalle paikkakunnalle, piristi iloluonteinen Engberg: ”Olisimme olleet kuin hautajaisissa, ellei Oskar olisi ollut meitä ilahduttamassa”, totesi morsiamen äiti. Ennen ensimmäistä maailmansotaa toinen pietarinsuomalainen, bolševikki Adolf Taimi, karkotettiin Jenisein kuvernementtiin.⁶⁰

Poliittisen skaalan toista päätä edustivat ne suomalaiset, jotka karkotettiin Suomesta Venäjän politiikan vastustamisen takia. Syyskuussa 1914 karkotettiin Vaasan pormestari I. W. Hasselblatt, joka joutui oleskelemaan kolme vuotta Tobolskin kuvernementin Tarassa. Siperiaan karkotettiin myös toimittajat Heikki Välisalmi *Hämeen Voima* -lehdestä ja Einar Ottelin *Tammerfors Aftonblad* -lehdestä. Välisalmi lähetettiin kesällä 1914 Tomskin kuvernementin Narymiin ja myöhemmin Kainskiin, Ottelin Araljärven koillispuolella olevaan Turgain aroalueelle kirgiisien maahan. Entinen Haminan kadetti, kaartin kapteeni ja toimittaja Georg Procopé karkotettiin vuonna 1914 Tomskin kuvernementin Kusnetskiin. Kaikki voivat palata 1917 maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Rikospoliisin päällikkö Väinö Takanen oli vuosina 1914–1916 karkotettuna Siperiaan.⁶¹

Tunnetuin karkotettu oli P. E. Svinhufvud, joka vangittiin marraskuussa 1914 istuessaan kärkeä Luumäellä ja lähetettiin Tomskiin. Hän oleskeli yhden talven kuvernementin pohjoisimmassa kylässä Tyskojessa, jonne 613 virstan pituinen matka tehtiin reellä, mutta kaksi seuraavaa talvea Kolivanskissa lähellä Novo-Nikolajevskiä (myöhemmältä nimeltään Novosibirsk);

hänen vaimonsa Ellen oli hänen mukanaan osan ajasta. Svinhufvud oli 27 kuukautta Siperiassa ja palasi maaliskuun vallankumouksen jälkeen, jolloin hänen paluutaan juhlittiin sekä Pietarissa että Helsingissä.⁶²

Maaliskuun vallankumous mahdollisti kotiinpaluun sellaisille karkotetuille kuin Hasselblattille ja Svinhufvudille, mutta seuraavana levottomana aikana suomalaisia ajautui taas Siperiaan, etenkin osa vuoden 1918 punaisista pakolaisista. Pari sataa pakolaista joutui vuonna 1918 Omskiin, missä he jopa perustivat suomalaisen työväenyhdistyksen, joka jäi lyhytikäiseksi. Jussi Raitio vaimoineen ja muutamat muut suomalaiset jatkoivat itään. Ensin heidät vangittiin Irkutskissa Koltšakin ollessa vallassa Siperiassa, minkä jälkeen he joutuivat olemaan vuoden karkotettuina Angarajoen lähellä olevassa Balaganskissa.⁶³

Säätyläisiä

Kun pastori Peter Pundani 1840-luvulla nimettiin Tobolskin kuvernementin saarnaajaksi, missä ominaisuudessa hän oli mm. Ryžkovan siirtokunnan pappi, hän tapasi Omskissa muutamia upseereita Suomesta, joiden kanssa hän saattoi puhua ruotsia ja suomea. Kun Johannes Granö kuusikymmentä vuotta myöhemmin anoi avustusta suomalaista kansankirjastoa varten, hän ilmoitti että Omskissa tarvittaisiin kirjasto, jossa oli ruotsinkielistä kirjallisuutta, koska siellä asui ruotsia puhuvia suomalaisia ja skandinaaveja.⁶⁴ Hajanaiset tiedot osoittavat, että suomalaisia säätyläisiä oli eri puolilla Siperiaa.

Tomskin suomalaisten keskushenkilöinä olivat insinööri Björn Aminoff, ”jonka nimeä kunnioitetaan suuresti ja täydellä syyllä koko Siperiassa”, ja hänen vaimonsa. Aminoff johti Obin ja Jenisein välisen

kanavan rakentamista ja oli palkannut työhön useita suomalaisia:

*☞ Tomskissa maanmiehemme, paroni Aminoff, on kirkkoneuvoston puheenjohtaja, ja hänen kotinsa on vieraanvaraisesti ollut avoinna sekä niille suomalaisille, jotka viime aikoina ovat tehneet tutkimusmatkoja Siperiaan, sekä meille papeille. Lisäksi hän on aina yrittänyt neuvoa ja auttaa karkotettuja, jotka ovat kääntyneet hänen puoleensa töitä kysyen.*⁶⁵

Kaivosteollisuuden piirissä työskenteli useita suomalaisia insinöörejä. Leon Perret opiskeli Pietarin vuoriakatemiassa ja jatkoi opintojaan Venäjän valtion apurahan turvin Australiassa ja Amerikassa. Hän toimi Uralin kaivosten johtajana ja Lenan kullanhuuhtomoiden toimitusjohtajana. Vallankumouksen jälkeen hän asettui Japaniin. Lenan kullanhuuhtomoissa työskenteli myös insinööri Harald Lucander vuosina 1913–1915.⁶⁶

Insinööri Karl Kallén oli ollut mukana rakentamassa Savonlinnan rataa, mutta asettui vuonna 1904 maanviljelijäksi Taraan Omskin seudulle, minne hän jäi vuoteen 1922, jolloin hän palasi Suomeen ja astui tie- ja vesirakennusten ylihallituksen palvelukseen. Omskiin tuli myös insinööri Ivar Karjalainen Värtsilästä; hän aikoi rakentaa sahan ja omistautua puutavara-kaupoille.⁶⁷

Ura toi myös upseereita Siperiaan. Papin poika, Haminan kadetti Peter Collan (1824–1889) palveli 1840-luvulla Ukrainassa ja Puolassa kruununperijän ulaanirykmentissä, missä hän vuonna 1858 yleni ratsumestariksi, mutta hakeutui seuraavana vuonna Siperiaan, missä hänestä 1870-luvulla tuli Zabaikalin kasakoiden atamaani. Hän meni naimisiin saksattaren kanssa ja kuoli Jakutskissa vuonna 1889. Hänen tyt-

tärensä Olga oli Smolnan, myöhemmin Irkutskissa sijaitsevan tyttökoulun oppilaita ja poika Alexander opiskeli Omskin sotilasoppikoulussa, jota johti sittemmin kenraalimajuriksi ylennyt Robert Nyberg. Haminan kadetti Nyberg palveli kasakkarykmentissä Kaukasiassa ja osallistui Unkarin sotaretkeen vuonna 1848 ennen kuin hänestä tuli matematiikan opettaja pietarilaisessa koulussa sekä Permin ja Omskin sotilaslukiodien johtaja 1874–1884. Hän oli mm. Bobrikovin opettaja. Omskissa hän avusti pastori Granötä eri tavoin.⁶⁸

Haminan kadetti Carl Johan Ammond yleni esikuntaratsumestariksi, mutta hänet alennettiin vuonna 1843 sotamieheksi, koska hän oli osallistunut kaksintaisteluun. Hän yleni kuitenkin vuonna 1852 Siperian kasakoissa sotnikiksi ja jesauliksi. Erottuaan everstinä hän omistautui karjanhoidolle Siperiassa. Pastori tapasi vuonna 1898 myös Omskin paikallisprikaatin komentajan, kenraalimajuri Hjalmar Lundeqvistin.⁶⁹

Kapteeni W. R. Kählman purjehti vuosina 1858–1860 Helsingistä Sitkaan, mutta toimi vuonna 1878 Baikaljärvellä liikennöivän höyrylaivan kapteenina. Henrik Wrede toimi 1883–1885 englantilaisen raamattuseuran Siperian-edustajana asemapaikkanaan Irkutsk.⁷⁰ Kirjallisuustieteen professori E. N. Tigerstedtin isä Eugen Tigerstedt oli Haminan kadetteja ja esikuntakapteeni. Hän palveli pääasiassa Puolan verohallinnossa mutta vuonna 1903–1908 myös Tomskin veroviraston päällikkönä.

Kusnetskissa Tomjoen lähellä Granö tapasi pietarsaarelaisen mamselli Molanderin, joka työskenteli kättilönä. Kahdenkymmenenviiden Siperian-vuoden aikana hän ei ollut tavannut ainuttakaan luterilaista pappia, ja hän oli unohtanut äidinkieltänsä ruotsin melkein kokonaan.⁷¹

Vapaaehtoisia muuttoja ja asuttamisyrityksiä

Sotilaanleski Helena Riif, syntynyt Pietarsaaren maaseurakunnassa 1810, jäi varhain orvoksi ja tuli Bomarsundiin, missä hän oli palvelijana 20 vuotta. Hän meni naimisiin työjoukkojen sotamiehen, puuseppä Jashinin kanssa ja seurasi miehensä mukana, kun tämä komennettiin kotipaikkakunnalleen Tobolskiin. Siellä lapseton pariskunta eli miehen v. 1859 sattuneeseen kuolemaan asti; vaimo mm. kirjusi voita kaupungin suomalaisille säätyläisille. Helena noudatti miehensä neuvoa ja hakeutui kerjäämällä ja kaikki säästönsä käyttämällä kotiin Suomeen. Hän oli ollut kirjeenvaihdossa siskojensa kanssa, jotka hän vielä toivoi tapaavansa elämänsä aikana. ”Huolimatta 51 ikävuodestaan ja pitkäaikaisesta oleskelusta vieraalla, karulla seudulla hän ei näyttänyt menettäneen mitään luonnollisesta pohjalaisesta kansanluonteestaan”.⁷²

Muuan merimies ja muuan työmies Turusta matkustivat vapaaehtoisiksi uudisasukkaiksi Tömskin kuvernementtiin vuoden 1885 lopussa ja tulivat niin hyvin toimeen, että lähettivät matkarahat vaimoilleen, jotka tulivat perästä, toinen heistä kymmenvuotiaan pojan kanssa. Sitä vastoin pastori Eriksson lähetti v. 1897 kotiin käkisalmelaisen Fredrik Takkisen perheineen; he olivat tulleet etsimään onneaan, mutta eivät olleet löytäneet sitä. Vapaita uudisasukkaita Suomesta muutti vain yksittäisiä. Granö kirjoitti v. 1903, että viljavaa maata ja kultaa oli Siperiassa yhtä lailla kuin Amerikassa ja että Siperia oli parempi muuton kohde, mutta hänen oli pakko kymmenen vuotta myöhemmin todeta, että ”vain harvoja” oli tullut kuluneina vuosina.⁷³

Vuosisadan vaihteessa Siperian maitotalouden alalla tapahtui merkittävää kas-

vua, mikä hyödytti erityisesti Omia, Ryžkovaa ja Bugenea, mutta aikaa myöten myös houkutteli joitakin muuttajia Suomesta:

*Muuten näkyy Siperian voikauppa olevan yksinomaan tanskalaisten hallussa. Poikkeuksena tästä on ainoastaan yksi suomalainen firma, nimittäin Theodor Wentin, jolla on maitotalouskonttoorinsa sekä Kurganin kaupungissa että täällä Omskissa.*⁷⁴

Granö ilmoitti v. 1907, että Omskissa oli 26 ”voikonttoria”, joista useimmat olivat tanskalaisten omistuksessa. Seuraavana vuonna hän raportoi suomalaistenkin heränneen, tosin liian myöhään:

*Viime vuoden aikana on Omskiin muuttanut muutamia liikemiehiä Suomesta ja toisia on käynyt tutkistelemassa oloja täällä. Näkyy siltä kuin Suomalaiset vihdoin heräisivät uskomaan että Siperialla on jotain tulevaisuutta.*⁷⁵

Suomesta Siperiaan suuntautuvan muutto liikkeen organisoimiseksi tehtiin muutamia tuloksettomia yrityksiä. Nälkävuosina 1860-luvulla suunniteltiin muuttoa Etelä-Siperiaan, mutta ilmeisesti tuloksetta.⁷⁶ Vuosisadan vaihteessa Venäjän hallitus pyrki suurpoliittisista syistä tehostamaan Siperian asuttamisen. *Rossija*-lehti ehdotti v. 1899, että maaton väestö Suomesta siirrettäisiin Siperian metsäseuduille, koska suomalaiset olivat tottuneita metsiin. Siirtokunnissa oli myös tiettyä halukkuutta värvätä uusia asukkaita Suomesta. Pastori Granö, joka oli huolissaan mm. siirtokuntien suomalaisten vähenemisestä ja venäläistymisestä, yritti vuonna 1910 organisoida värväyksen Suomessa, mutta tuloksetta; vaikka pari kokousta pidettiin Yli-

härmässä ja pari tiedustelijaa lähetettiin Siperiaan, kukaan ei lopultakaan muuttanut. Suomen siirtolaisuus suuntautui Amerikkaan, eikä Siperialla ollut mitään mahdollisuuksia houkutella väkeä samalla tavalla.⁷⁷

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen

Toinen maailmansota merkitsi suomenkielisten määrän lisääntymistä Siperiassa, koska sinne karkotettiin inkeriläisiä. Toisaalta vainot johtivat myös siihen, että suomenkieliset salasivat suomalaiset juurensa. Tämä vahvisti jo aiemmin alkanutta sulautumista virolaisiin ja venäläisiin. Äskettäin tehty tutkimus, joka koski pientä suomalaisryhmää (15 henkeä) Orlovkan kylässä, Omin siirtokunnan Helsingin kylästä muuttaneiden jälkeläisiä, viittaa siihen, että kehitys vie täydelliseen kielenvaihtoon, että suomen kieli kuolee suomalaisten, virolaisten ja venäläisten asuttamassa kylässä.⁷⁸

Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi suomenkielisille suurempia toimintamahdollisuuksia, ja inkeriläisten keskuudessa oli havaittavissa lisääntyntä aktiivisuutta suomen kielen, Suomen yhteyksien ja suomen kielen opetuksen puolesta. Inkerin liitto arvioi, että 1990-luvun alussa Siperiassa asui noin 8 000 suomalaista ja että assimi-

loitujen määrä oli huomattavasti suurempi. Krasnojarskin piirissä, missä ilmoitettiin asuvan noin 1100 henkilöä, joiden kansallisuudeksi passiin oli merkitty suomalainen, toimivat 1990-luvulla suomalainen seurakunta ja Ingria-yhdistys, joka julkaisi aikakauslehteä *Suomalaiset Siperiassa*. Verhne Suetukissa, josta oli tullut kolhoosi, vain muutama vanhus puhui suomea, kun taas muut asukkaat, joista monilla oli suomalaiset esi-isät, katsoivat olevansa virolaisia. Kirkon toiminta lakkasi 1920-luvulla, mutta 1990-luvulla pidettiin jumalanpalveluksia osittain entistetyssä kirkossa Viron luterilaisen kirkon toimesta. Opettaja Ahosen aloittama puhallinmusiikkiperinne jatkui.⁷⁹

Novosibirskissä oli tilastojen mukaan 953 suomalaista, kaikki inkeriläisiä. Kaupungissa toimi Ingerija-yhdistys. Omskissa toimii Suomalainen kulttuuriseura, johon 1990-luvun puolivälissä kuului satakunta jäsentä; seura tekee yhteistyötä kaupungin viranomaisten kanssa suomalaisen kulttuurin elvyttämiseksi. Omskin piirissä oli n. 2 000 suomalaisiksi itsensä katsovaa henkilöä, pääasiassa toisen maailmansodan aikana Inkeristä karkotettuja ja heidän jälkeläisiään. Todellinen määrä voi olla huomattavasti korkeampi. Suomalaiset ovat sopineet Omskin saksalaisen seurakunnan kanssa siitä, että kirkossa voidaan pitää luterilaisia jumalanpalveluksia myös suomeksi ja venäjäksi.⁸⁰